

MODNI ORMAR ŽENA IZ OBITELJI WINKLER

MAŠA POKUPČIĆ □ Zagreb

sl. 1. Vjenčanica Jelke Winkler, Emma Rothmayer, Beč 1883.
MUO 8798/1-3
foto: S.Budek i V. Benović

UVOD. (...) *Ja sam sad još odlučnije i vatrenije radio oko ostvarenja obrtnoga muzeja. Vidio sam u Beču, da je moj učitelj Eitelberger¹ ponajprije stvorio muzej za umjetni obrt, a onda na tom temelju obrtnu školu; vidio sam da je uspio, zato sam i ja tim putem pošao.²*

Isidor Kršnjavi ostvario je svoj naum te je, zajedno s Društvom umjetnosti, čiji je bio predsjednik, 1880. osnovao Muzej za umjetnost i obrt te dvije godine nakon toga i Obrtnu školu. Koncept muzeja zasnivao se na prezentaciji predmeta kao zbirke uzoraka za majstore i obrtnike koji su polazili obrtnu školu i bio je karakterističan za drugu polovicu 19. stoljeća.³ Svrha muzeja nije bila samo podupiranje razvoja domaćeg obrta već i društvenoga i kulturnog napretka grada. Nakon dvije promjene „podstanarskog” smještaja, 1887. počinje izgradnja muzejske zgrade prema projektu arhitekta Hermana Bollea.⁴ Bila je to prva zgrada podignuta baš za muzejsku namjenu.

Danas Muzej ujedinjuje 22 zbirke, od kojih je Zbirka tekstila (mode i modnog pribora) dio temeljne muzejske građe nastale 1880. Fundus Zbirke čine predmeti datirani od 14. do 21. stoljeća i grupirani u manje cjeline: liturgijsko ruho, svjetovna odjeća i modni pribor, čilimi i sagovi, tapiserije i čipke. Zbirka mode i modnog pribora sadržava najviše predmeta i obuhvaća raspon od 17. stoljeća do danas.

Tradicija skupljanja predmeta za Zbirku seže u početne godine rada Muzeja, o čemu svjedoči i godišnje izvješće Isidora Kršnjavog s detaljnim podacima privatnih donacija te otkupâ i razmjenâ predmeta s internacionalnim muzejima u Bremenu, Brnu, Berlinu...⁵

Prvo desetljeće postojanja Muzeja Zbirka je većinom upotpunjavana narodnom odjećom i rukotvorinama, fragmentima tkanina, tapiserijama i čipkama. Takvo je skupljanje pratilo ideju Muzeja o poticanju očuvanja i razvoja nacionalnoga umjetničkog obrta. Važna promjena fundusa Zbirke tekstila dogodila se 1919. osnivanjem Etnografskog muzeja u Zagrebu, kojemu građani i institucije doniraju predmete s narodnim elementima. Tijekom godina, u trendu s internacionalnim muzejima, prikupljanje predmeta nastavlja se klasičnim donacijama i otkupima, s težištem na stilu, izradi i materijalu odjevnih predmeta. Šezdesetih godina 20. stoljeća bilježi se

nov pogled na skupljanje građe te se pozornost pridaje socijalnome i kulturnom značenju muzeoloških odjevnih predmeta. Prikuplja se muzejska građa iz druge polovice 19. stoljeća te iz novije povijesti obrtne i tekstilne industrije. Danas Zbirka otkupom i donacijama obogaćuje svoj fundus i radovima suvremenih dizajnera te prati razvoj hrvatske i svjetske modne scene. Zahvaljujući takvoj politici skupljanja, Zbirka tekstila je jedinstvena i ima oko 10 000 predmeta te čini najveću i najvažniju zbirku u Hrvatskoj. Kao što je već spomenuto, građa je prikupljana donacijama i otkupom predmeta od institucija i privatnih osoba te katkad i od više generacija iste obitelji tijekom duljega vremenskog razdoblja. Jedna od takvih je i nabava predmeta obitelji Winkler.

Povijest obitelji Winkler

Jelka Turković (1859. – 1942.) rodom je iz Karlovca i jedna je od petero djece uglednog industrijalca i trgovca Vjenceslava Turkovića. Obitelj se bavila prodajom drva i brodogradnjom, a kupnjom imanja Kutjevo te primjenom najmodernijih znanstvenih dostignuća, podigla je razvoj vinogradarstva u okolici na visoku razinu. U karlovačkome obiteljskom salonu ugošćivali su onodobne

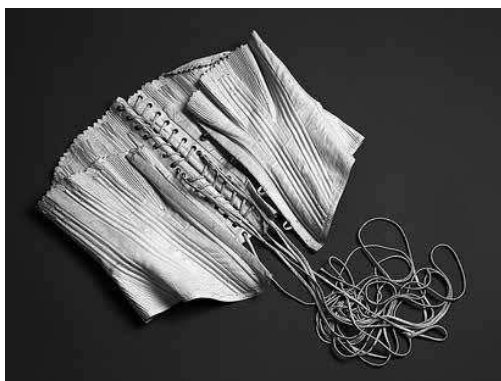
1 Na poticaj Rudolfa Eitelbergera von Edelberga osnovan je Österreichisches Museum für Kunst und Industrie.

2 Isidor Kršnjavi, „Pogled na razvoj umjetnosti u moje doba”, *Hrvatsko kolo* 1/1905, 242., u: *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu* XV(1982), 3.

3 Prvi je osnovan Muzej znanosti i umjetnosti u South Kensingtonu (danas Victoria & Albert Museum) 1857. godine, u: Ivo Maroević, *Uvod u muzeologiju* (Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1993.), 37.

4 Herman Bollé bio je i ravnatelj Muzeja od 1890. do 1909. godine, u: Žarka Vujić, „Hermann Bollé: ravnatelj neotvorena muzeja”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 2, 17 (1993), 157-161.

5 Isidor Kršnjavi, „Godišnje izvješće Društva umjetnosti”, u: *Narodne novine* 78, 5. travnja 1883. 3. © Portal Stare hrvatske novine, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009., <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=58062125-efa9-4cc3-a4ed-0df717da6320> (prikupljeno 8. rujna 2019.).

hrvatske uglednike iz političkoga i kulturnog života. Otac Vjenceslav postao je i ugledni član političkog života Karlovca.⁶ Sinovi su nastavili obiteljski posao i postigli velika priznanja, pa i titulu baruna, a sestre su se udale i nastavile život u Zagrebu. Jelka je završila obrazovanje u St. Pöltenu, u ustanovi Institut der Englischen Fräulein⁷ Bilo je to tipično obrazovanje žena iz više klase u drugoj polovici 19. stoljeća, a cilj kojemu se usto težilo bila je – udaja. Eugen Winkler (1854. – 1908.) studirao je medicini

u Grazu, pa potom u Beču i pripadao je također višoj društvenoj klasi (njegov otac Ferdinand bio je ravnatelj i utemeljitelj Prve hrvatske štedionice u Zagrebu). Upoznavši se početkom 1880-ih godina u Beču, Jelka i dr. Eugen Winkler vjenčali su se u Karlovcu 1883.⁸ Godine 1908. Jelka postaje udovicom i sama nastavlja odgajati tri kćeri, Ivanu (1885. – 1965.), Željku (1887. – 1968.) i Olgu (1888. – 1954.). Kad su sve tri kćeri Eugena Winklera stasale, udale su se u plemićke obitelji. Ivana je udajom ušla u obitelj Tomislava Vrbanića, Željka u obitelj Otta Klobučara, a Olga u obitelj dr. Mirka Thallera.⁹ Sve tri kćeri imale su ženske potomke. Ne raspoložemo podatcima jesu li kćeri dr. Winklera imale neku stručnu izobrazbu osim klasične djevojačke obuke karakteristične za to doba. Međutim, Ivanina kći Ivana i Željčina kći Olga diplomirale su povijest umjetnosti i radile kao kustosice. Ivana ud. Fadjejev (1925. – 2014.) već je kao studentica od 1944. do 1952. radila u Muzeju za umjetnosti i obrt, a 1952. zaposlila se u Gradskome muzeju Karlovac, gdje je do mirovine radila kao viša kustosica i ravnateljica.¹⁰ Njezina sestrična Olga (1914. – 1996.) zaposlila se 1943. u Muzeju za umjetnost i obrt kao kustosica te je profesionalno napredovala do muzejske savjetnice i dugogodišnje voditeljice Zbirke keramike.¹¹

sl. 2. Cipele, Beč, 1883.
MUO 8798/4

foto: S. Budek i V. Benović

sl. 3. Haljina, Beč, 1885.
MUO 9392

foto: Srećko Budek

sl. 4. Steznik, M. Weiss, Beč, 1870. – 1880.
MUO 9395/1

foto: S. Budek i V. Benović

sl. 5. Šešir, Dragica Šmid, Zagreb, oko 1890.
MUO 9627

foto Srećko Budek

6 Branka Molnar, „Sumarni inventar obiteljskog fonda Turković“, HR-DAZG-1006 (Državni arhiv u Zagrebu: Zagreb, 2002.).

7 Milan Turković, *Proslavi 80 godišnjice Jelke Winkler-Turković* (vlastita naklada, 1939.).

8 Supružnici su živjeli u Zagrebu, gdje je dr. Winkler postao kotarski liječnik i u obiteljskoj kući u Preradovićevoj 14 otvorio praksu. Projekt rekonstrukcije napravio je Viktor Kovačić (Biro Kovačić & Marković), i to u stilu rane moderne i u skladu s donjogradskom arhitekturom. Kuća Winkler ima klasičan raspored prostorija tipičan za stanovanje bogatijega građanskog sloja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Reprezentativno stubište koje vodi do obiteljskih prostorija na prvom katu i do najvažnije prostorije – salona s pogledom na ulicu.

9 Turković, *Proslavi 80 godišnjice Jelke Winkler-Turković*.

10 Muzejski dokumentacijski centar, „Ivana Vrbanić-Fadjejev“, *Personalni arhiv zaslužnih muzealaca*. <https://www.mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/arhiv/personalni-arhiv-zasluznih-muzealaca/Vrbani%C4%87-Fadjejev-Ivana.75.html> (pristupljeno 11. listopada 2019.).

11 Stanko Stančić, „In memoriam prof. Olga Klobučar 1914. – 1996.“, *Informatica Museologica* 27, 3-4 (1996): 84-85.

sl.6. Haljetak, Hrvatska, 1885.
MUO 9393
foto: Srećko Budek

Način nabave predmeta za muzejski fondus

Pregledom akata o uvjetima nabave moguće je donekle pratiti muzejski nastanak obiteljskoga modnog ormara od 1943. do zadnje donacije u 21. stoljeću. Već tako dugi vremenski okvir darivanja i prodaja govori o obiteljskoj svjesnosti čuvanja i značenja odjevnih predmeta te modnoga i toaletnog pribora. Preko Olge Klobučar, koja je profesionalno bila uključena u rad Muzeja, gotovo je cijela obitelj bila vezana za rad i razvoj te institucije i nije neobično da je osjetila potrebu da i ona pridonese fondusu. Tako je Ivana Winkler, udana Vrbanić, darovala prve akvizicije Zbirci tekstila. Bio je to najvažniji odjevni predmet žene tog vremena – vjenčana haljina, cipele i vjenčić majke Jelke. Važnost ulaska vjenčane oprave sa svim podacima i pričom o predmetu prepoznao je i ravnatelj Vladimir Tkalčić, o čemu svjedoči zahvala Muzeja, ali i molba za buduće donacije, čemu se Ivana Vrbanić rado odazvala.¹² Već sljedeće godine donirala je Muzeju tri šala, a 1948. historicistički haljetak i pelerinu. Olgina sestra Željka Klobučar, ud. Novković (1911. – 1991.), prodala je 1949. Muzeju devet odjevnih predmeta, od kojih je nekoliko nosila njezina baka Jelka Winkler, većinom iz razdoblja historicizma.¹³ Dvije nam je pregače 1955. donirala Ivana Vrbanić, a dvije godine poslije Muzej je otkupio njezine cipele s početka 20. stoljeća. Šezdesetih godina otkupljeni su i predmeti od Ivane Vrbanić te od Vere Thaller (1919. – 1982.), unuke Jelke Winkler. Uz iznimku dječjega historicističkog kompleta (pelerine i kapice),¹⁴ odjeća i modni pribor većinom su reprezentativni secesijski predmeti (bluze i dnevne haljine).¹⁵ Za dvije haljine, šešir i dva para rukavica znamo da su pripadali Jelki Winkler. Kupnja je ostvarena više puta. Godine 1988. Olga Klobučar prodaje Muzeju dnevne haljine i odjeću za sport s početka 20. stoljeća.¹⁶ Odjevni predmeti izrađeni su u Zagrebu, a posebno se ističu *pumperice* – hlače za sport. Posljednji otkup od Jelkine unuke Ivane Vrbanić Fadjejev iz 2003. obogatio je podzbirku

parfema za dvije bočice. Tako duga povijest suradnje nekog muzeja i više generacija iste obitelji nastavila se do danas. Djeca fotografa Aleksandra Novkovića, unuci Željke Novković, prapraunuci Jelke Winkler Boris i Ines i dalje proučavaju obiteljsku povijest i dijele znanja s voditeljicom Zbirke tekstila Muzeja za umjetnost i obrt.¹⁷

Analiza modne ostavštine obitelji Winkler

Modni ormar žena iz obitelji Winkler čini 69 predmeta odjeće te modnoga i toaletnog pribora od prve polovice 19. stoljeća do prve trećine 20. stoljeća. Za potrebe ovog rada odabrana su 33 najbolje sačuvana muzejska predmeta koji nose obilježja društvenoga i ekonomskoga statusa vlasnica te njihovih osobnih afiniteta.

S obzirom na to da se Jelka Turković, udana Winkler rodila 1859., tri šala i dvije pregače iz prve polovice 19. stoljeća primjer su prelaska kvalitetne odjeće iz jedne generacije u drugu, što je u to doba bilo uobičajeno jer su se kvalitetne stvari čuvala. Općenito, u doba bidermajera jača industrijalizacija i stvara se sloj bogatoga građanstva koje postaje konzument proizvoda umjetničkog obrta. Pojavljuje se potreba za luksuznim predmetima u kućanstvu i za pomodnim odijevanjem. Dva crna (MUO 8851/1 i MUO 8851/2) i jedan bijeli svileni šal (MUO 8851/3) izrađeni su od strojne čipke koja je u doba bidermajera bila popularna kao ukras na odjevnim predmetima, ušivena u volane na suknjama ili kao sitniji motiv na pelerinama i haljetcima.

Takvi šalovi cvjetnog uzorka nosili su se oko ramena, vrata i struka. Nasuprot austrijskoj provenijenciji šalova, dvije brokatne pregače ukrašene karakterističnim bidermajerskim motivom cvijeća (MUO 8856/1 i MUO 8856/2) izrađene su u Hrvatskoj i primjer su ukrasnih pregača koje su se nosile s prednje strane širokih suknji i vezale oko uskog struka utegnutoga steznikom. Zbog finoće materijala i ukrasnih cvjetnih motiva pretpostavlja se da nisu služile kao zaštita od prijavštine, nego da su imale estetsku ulogu.

U drugoj polovici 19. stoljeća prekretnicu u oblikovanju odjeće obilježava izum stroja za šivanje, koji se prvi put na europskom tlu upotrebljava u Francuskoj. Središte mode je Pariz, u kojemu Englez Charles Frederick Worth otvara prvi modni salon i postaje kreator carice Eugenije, koja popularizira krinoline velikih dimenzija.¹⁸ Do velikih promjena dolazi 1860-ih, kada željeznički promet, koji je mnogo ugodniji i brži od prašnjavog putovanja kočijom, dovodi do sve veće pokretljivosti stanovništva. Zbog privlačnosti ideje o provođenju slobodnog vremena izvan mjesta stanovanja, morska i planinska ljetovališta postaju sve posjećenija. Krinolina je vrlo neudobna za dugotrajna putovanja te se postupno prelazi na polukrinolinu s naglašenim stražnjim dijelom – *tournure* (*turnir*), koji prelazi u bogatu povlaku što se vuče po tlu.¹⁹ Vjenčana haljina Jelke Winkler (MUO 8798/1-3; sl. 1.) izrađena je kasnijih godina u modnom salonu Emme Rothmayer u Beču. Novost u izradi krinolina jest mogućnost skidanja

12 Arhiv MUO, akt ur.br. 417/1943.

13 Arhiv MUO, akt ur.br. 237-49.

14 Arhiv MUO, akt ur.br. 26/105-60.

15 Arhiv MUO, akt ur.br. 2/56-65.

16 Olga Klobučar donirala je Zbirci tekstila i modnog pribora i 24 kićanke za zavjese.

17 Podatke o suradnji nasljednika obitelji Winkler dobila sam od voditeljice Zbirke Andree Klobučar.

18 C. E. Worth začetnik je pojma *visoka moda*, fr. *couture / haute couture*; u: François Boucher, *Histoire du costume en Occident: Des origines à nos jours* (Paris: Flammarion, 1965.), 384-385.

19 Plesne haljine s *turnirom* gotovo su uvijek imale povlaku; u: François Boucher, nav. dj., 389.

dugačke povlake s njih.²⁰ Osim povlake, koja je izrađena od svilenog damasta i naglašava stražnju stranu figure, haljina se sastojala od suknje bogato ukrašene svilenim ripsom, čipkom i damastom u tri horizontalna niza te cvjetnim motivima od svile. Gornji dio, haljetak, imao je uske rukave do lakta, s čipkastim rubom i kopčao se po sredini. Vjenčanoj opremi pripadaju i cipele s poluniskom potpeticom (MUO 8798/4; sl. 2.), izrađene od istoga svilenog ripsa kao i haljina. Mlada je na glavi imala vjenčić koji je pridržavao dugi veo. Vjenčić (MUO 8798/5) i dodatni ukrasi (MUO 8798/6, MUO 8798/7) izrađeni su od žice ukrašene voštanim narančinim cvjetovima i lišćem.

Turnir se postizao visoko postavljenom manjom metalnom konstrukcijom ili jastučićem, koji su podržavali nabranu tkaninu suknje. Ta je moda vrlo gorljivo prihvaćena u Zagrebu. Materijali su podređeni novom obliku haljine i uglavnom se sastoje od kombinacije baršuna i satena. Moda *turnira* ponovit će se sredinom 1880-ih, ali u drukčijem obliku – kao *cul de Paris*.²¹ Stražnji dio suknje više nije potpomognut jastučićem nego žičanom konstrukcijom koja se mogla pomicati.

Druga dvodijelna haljina Jelke Winkler (MUO 9392; sl. 3.) također je izrađena u Beču i primjer je dviju novina: *cul de Paris* i dvostruke suknje. Ta vrsta odijevanja vezana je za oživljavanje povijesnog stila Luja XVI. i haljine *polonoise* te se podudara s eklekticismom vremena kada se i u arhitekturi kombinira više poznatih elemenata u novu cjelinu.²² Tu su modu pretežito usvajale žene višeg staleža. Uski haljetak izrađen je od smeđeg tafta metalnog sjaja s broširanim cvjetićima. Prednju stranu na kopčanju krase čipka krem boje, a ovratnik i rub uskih rukava smeđa baršunasta traka. Smeđi taft ponavlja se i na gornjem dijelu čipkaste suknje, u naborima i volanu s prednje strane, te sa stražnje strane na naglašenima *cul*

de Paris i bogatoj draperiji. Da bi se takva konstrukcija održala, žene su nosile lanenu podsuknju (MUO 9396/3) ukrašenu nabranom čipkom s vanjske i unutarnje strane. Volani čipke podržavali su *cul de Paris*.

U razdoblju 1870. – 1885. u modu ulaze naglašeno uske suknje. Ta je moda potekla iz Engleske i unatoč velikoj nepraktičnosti zbog izrazito snažnog sputavanja postala je vrlo popularna. Ispod tako uske suknje, koja je izvana bila bogato ukrašena svilenim čipkama i trakama, nosio se steznik koji je čvrsto sputavao bokove. Pokretljivost žene koja je nosila takvu suknju bila je vrlo ograničena. Steznik se zatezao vrpčama do poželjnih 49,5 cm u struku, a u tako ukalupljenoj odjeći žene su teško disale i često padale u nesvijest te su se doimale slabima i nesposobnima za bilo kakve napore.²³ Zbirka obitelji Winkler sastoji se od nekoliko predmeta donjeg rublja. To su: podsuknja, spavačica (MUO 9396/1), gaće dugih nogavica (MUO 9396/2) te dva steznika (MUO 9395/1; sl. 4. i MUO 9395/2) krojena u struku od bijelog platna te učvršćena ušivenom konstrukcijom od ribljih kosti. Steznici su, kao i haljine, nabavljeni u Beču.

Predmeti iz druge polovice 19. stoljeća reprezentativni su primjerci historicizma, umjetničkog pravca koji se ne očituje samo u stilskim promjenama već i u domaćoj proizvodnji. Naime, nakon što Hrvatska 1867. postaje dio Austro-Ugarske Monarhije, jača moderno građansko društvo i industrija. Zagreb se razvija u gospodarski grad s magazinskim trgovinama (Kastner & Öhler) i manjim obrtima smještenima u Ilici i Frankopanskoj ulici. Svoje proizvode trgovci su reklamirali u prvome ilustriranom modnom listu na hrvatskom jeziku *Pariška moda, list za žensku i dječju odjeću i za ženski ručni rad*.²⁴ Koliko su bogate Zagrepčanke pratile modne trendove europskih prijestolnica, svjedoči muft izrađen od svjetlosmeđe antilop kože ukrašen prepariranom pticom (MUO 9397) te dva šešira domaće i strane proizvodnje. Šešir malih dimenzija djelo je autorske radionice Dragice Šmid (MUO 9627; sl. 5.). Napravljen je od žute slame, ima plitku kalotu te je na stražnjem dijelu ukrašen čipkom i umjetnim cvijećem žute i ružičaste boje. Nosio se na prednjem dijelu glave oko 1890. Sličan šešir malih dimenzija i bijelih cvjetnih ukrasa od žanilije (MUO 20048) izrađen je u Parizu od baršuna tamnozeleno boje, s dvije duge maslinasto zelene vrpce kojima se šešir vezao ispod brade.

Uz šešire, dame su krajem 19. stoljeća nosile i kratke pelerine koje su skrivale velike balon-rukave – *Baloner-mli*, zvane i janjeći but. Ogrtače su izrađivali zagrebački krojači ili su se kupovali u stranim metropolama. U novinama su često objavljivane ilustracije dječjih ogrtača i kapica, a popularno je bilo da budu od baršuna (MUO 11826, MUO 11827). Pelerina (MUO 13406) od svilenog baršuna tamnozeleno boje ukrašena je utisnutim točkicama i crnim nojevima perjem. Ramena su prekrivena manjom pelerinom, također obrubljenom perjem. Proizvedena je u Austriji. Perje krase i haljetak nešto ranije datacije (MUO 9393; sl. 6.). Napravljen je od zelenoga svilenog ripsa, uskog je kroja i naglašenog struka. Visoki

sl.7. Šešir, Dragica Šmid, Ilica 5, 1 kat Zagreb, oko 1905. MUO 20069

foto: Srećko Budek

sl.8. Šešir, Beč, početak 20.st MUO 12898

foto: Srećko Budek

20 Andrea Klobučar, *U dobru i zlu: Vjenčana odjeća od 1865. do danas* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2015.), 23.

21 Jelena Ivoš, „Historicizam i moda“, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 17. veljače – 28. svibnja 2000., ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2000.), 356.

22 Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012.), 54.

23 Isto, 56.

24 *Pariška moda* bila je prvi ilustrirani list o modi na hrvatskom jeziku koji je izlazio u Zagrebu (1895. – 1907.). Imao je priloge „Oglasnik“ i „Ručni rad“. U zadnjem broju „Oglasnika“ iz 1895. list poziva čitatelje da se pretplate i zanemare slične njemačke listove; u: *Knjižara L. Hartman (Kugli i Deutsch)*, „Modni list na hrvatskom jeziku“, *Pariška moda: list za žensku i dječju odjeću i za ženski ručni rad: Oglasnik Pariške mode*, br. 24, 15. prosinca 1895., <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=2acc71f-c833-459c-9346-8915e591b5be> (pristupljeno 13. listopada 2019.).

sl.9. Haljina za sport, Zagreb, 1900.

MUO 18265/1,2

foto: Srećko Budek

sl.10. Hlače za sport - pumperice

Zagreb, oko 1900.

MUO 23984

foto: Srećko Budek

25 Zdenko Balog, „Pariška moda, razvitak modnog žurnala od ilustrirane revije do prvoga svjetskog rata”, *Život umjetnosti: časopis za pitanja likovne kulture* 41/42 (1987), 27.

26 Jelena Ivoš, „Doba prvih vjesnika suvremenog odijevana”, u: *Secesija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. prosinca 2003. – 31. ožujka 2004., ur. Anđelka Galić, Miroslav Gašparović (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003.), 171.

27 Godine 1905. u novinama *Dom i svijet* br. 24, na str. 440., izašao je članak o ženskome sveučilišnom obrazovanju u Europi. Švicarska je prva dopustila ženama redovito studiranje 1867., Francuska 1869., Austrija 1896., i to samo austrijskim građankama i isključivo u Beču. Njemačka je posljednja dopustila ženama studiranje, i to samo na Sveučilištu u Heidelbergu, na Fizičko-matematičkom fakultetu (prirodoslovno-matematičkom).

28 Ivoš, *Doba prvih vjesnika suvremenog odijevana*, 172.

29 Predmet inventarne oznake MUO 20066 primjer je bogato ukrašene šešira bez oboda.

30 Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, 162.

ovratnik ukrašen je perjem koje se spušta po sredini haljetka i ponavlja na obrubu rukava. Ukrašen od pozamanterije služi za kopčanje ispod vrata i na struku.

Najveći broj odjevnih predmeta i modnog pribora obitelji Winkler nastao je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Iako se secesija pojavila već krajem 19. stoljeća, za modu je trebalo malo više vremena da se prilagodi novim estetskim kriterijima. Haljine su još uvijek bile vrlo bogato ukrašene pozamanterijom. Budući da su se pri koračanju haljine morale malo zadignuti, podsuknje su također bile bogato ukrašene jer su i one pritom postajale vidljive. Primjer toga su bogato ukrašene podsuknje (MUO 18270) napravljene od bijelog batista, u donjem dijelu gusto nabrane i s naglašenim horizontalnim redovima izvezenima čipkom. Na središnjem dijelu provučena je ružičasta svilena vrpca.

Godine 1900. otvorena je Svjetska izložba u Parizu, na kojoj, uz mnoga izložena tehnološka dostignuća, velik uspjeh doživljava i pariška moda. Zagrepčankama je visoka moda dostupna preko modnih časopisa, od kojih *Pariška moda* i dalje ima osobito snažan utjecaj i zato što se u njoj, među ostalim, objavljuju velike ilustracije preuzete iz njemačkih časopisa *Mode und Haus* i *Wäsche Zeitung*.²⁵ No ipak se nešto mijenja. Budući da sve više žena radi u administraciji i na sveučilištima, organiziraju se u udruge i ženske klubove. Prvi je među takvima hrvatski *Gospojinski klub*, osnovan 1899. godine,²⁶ koji se entuzijastički bavi statusom žena u društvu. Silueta S

– *sans ventre*, postizana čvrstim i neudobnim korzetom, zapravo je pokazivala položaj žene u ondašnjemu građanskom društvu. Žena je prije svega bila majka, domaćica i svojevrsno zrcalo suprugova ugleda i materijalnog stanja, ali samo je suprug bio stvarni nositelj ugleda i imovnog stanja obitelji i osoba odgovorna za taj status.²⁷ *Sans ventre* stvarao je siluetu žene vrlo tankog struka i naglašene stražnjice. Vizualno, figura je bila u skladu s karakterističnom zaobljenošću secesije, ali je korzet zapravo otežavao ženi slobodu kretanja, što nije bilo u skladu s njezinim novim angažmanom u društvu.

Secesijska haljina, urešena čipkastim volanima, titrankama i perlicama, podrazumijevala je i nošenje raskošnog šešira širokog oboda, s mnogo cvjetnih ukrasa i nojeva perja, koji se nosio u svakoj prilici, pa čak i u kazalištu ili za objedom.²⁸ Šeširi koje su nosile žene obitelji Winkler imaju sva obilježja tog doba. Dva šešira (MUO 20066²⁹ i MUO 20069; sl. 7.) izrađena su u zagrebačkim salonima Anke Marčić i Dragice Šmid. Treći šešir kupljen je u Beču i nosila ga je Jelka Winkler (MUO 12898; sl. 8.).

Do napretka u društvenom položaju žena dolazi sporo, ali on je neminovan rezultat promjene ponašanja žene i njezine sve veće društvene angažiranosti. Pokret sufražetkinja uveo je muško odijelo u žensku modu, uklonio steznik koji je smetao zaposlenim ženama u pokretu i uveo *corset* košulju.³⁰ Novi odjevni predmet za nekoliko je godina postao jednostavna bluza od prozračnog materijala. Dvije takve bluze jednostavnog izgleda, jedna od bijelog lana visokog ovratnika, a druga od bijelog markizeta lepršavog ovratnika, dio su fundusa Muzeja (MUO 14255 i MUO 18264).

Automobila je na cestama sve više, pa se u skladu s tim počinju nositi dugi ravni kaputi i šeširi obavijeni velom koji štiti od prašine na cesti. Čarape se izrađuju u boji kože da bi dale iluziju gole noge. Modni kreator Paul Poiret³¹ odbacuje korzet i stvara reformiranu haljinu. Takva odjeća slobodno pada i ne guši žensko tijelo, naprotiv, daje ženi slobodu kretanja. U Hrvatskoj ona nije prihvaćena, no prihvaćena je druga Poiretova kreacija nastala pod utjecajem Diaghileva ruskog baleta i orijentalnog kostima – dimije. Riječ je o širokim hlačama nazvanima *jupe-culotte*. Njih u Zagrebu popularizira modni krojač Josip Pest.³² Njegov kolega Gjuro Matić otvara salon pariške mode *Robes et confectioens Gjuro Matic* nakon što je izučio zanat kod sinova Charlesa E. Wortha.³³ Istodobno se razvija i industrija Salomona Bergera, koja uspješno spaja narodne motive sa secesijskom odjećom.

Osim poslom, moderna se žena na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bavi i sportskim aktivnostima. Za tenis je nosila bijelu dvodijelnu haljinu (MUO 18265/1, 2; sl. 9.) od pamučnog ripsa, čija se suknja u donjem dijelu blago širila, a bluza je imala poluduge rukave. Haljina je bila jednostavna i udobna, a sezala je do gležnjeva. Žene je od sunca štitiio pleteni šešir od slame – *girardi* (MUO 9798), i po tipu je pripadao muškim šeširima. Sportske cipele (MUO 18271/1, 2) bile su gležnjače na vezanje, izrađene od jelenske kože bijele boje. Nakon neuspješnog pokušaja nošenja sportskih hlača u doba historicizma, ovaj put to postaje društveno prihvatljivo. Pumperice crne boje, izrađene od plisirane svile i bogato nabrane (MUO 18262 i MUO 23984; sl. 10.), omogućile su ženama veću slobodu kretanja.

sl.11. Dnevna haljina, Caroline Hummel Wien I, Beč, 1906.

MUO-11597/1,2
foto Srećko Budek

sl.12. Haljina za šetnju, Zagreb, 1905.

MUO-18267/1,2
foto Srećko Budek

Svakodnevnoj odjeći pripadale su kućne haljine, dnevne i za šetnju, a upotpunjavale su ih cipele, nerijetko nabavljane iz Beča, kakve je nosila i Ivana Vrbanić (MUO 10388/1, 2, MUO 10390/1, 2). Kućnu dvodijelnu haljinu iz Zbirke tekstila (MUO 12872/1) Jelka Winkler kupila je u Beču. Sastoji se od gornjeg dijela sa zatvorenim ovratnikom, dok donji dio ima oblik tunike. Ispod tunike se nazire plisirana suknja. Platneni dio suknje u funkciji je podsuknje. Oko struka je vezana široka vrpca. Haljina je svileni, dugih rukava. Dnevna dvodijelna haljina (MUO 11597/1, 2; sl. 11.) također je nabavljena u Beču, u modnom salonu Caroline Hummel. Izrađena je od svjetlozelenog sukna i sastoji se od dva dijela. Gornji dio – bluza, širokog je ovratnika i kratkih rukava. Na dekolte i donji dio rukava dodana je bijela čipka. Suknja se zvonoliko širi i na stražnjem dijelu stvara malu povlaku. Motiv rombova ponavlja se na bluzi i na suknji.

Dvije dvodijelne haljine za šetnju (MUO 18266/1, 2 i MUO 18267/1, 2; sl. 12.) razlikuju se po kroju. Obje su proizvedene u Zagrebu otprilike istih godina. Prva je jednostavnog kroja, od bijelog platna sa sitnim izvezenim crnim cvjetićima. Ovratnik je priljubljen uz vrat i ukrašen bijelim organdijem koji se širi do ramena i spušta po sredini bluze do struka. Druga haljina, izrađena od bijelog platna, ukrašena je okomitim tamnim prugama. Suknja u donjem dijelu ima horizontalne pruge. Rukavi su široki, nabrani i prema dlanu se suzuju. Moda se stalno ponavlja i poigrava.

31 Radio je u salonu C. E. Wortha, no 1909. otvara svoj modni salon u kojemu je pod utjecajem Diaghileva ruskog baleta osmišljavao inovativne odjevne predmete, a jedan od njih su i široke hlače, *jupe-culotte*.

32 Ivoš, *Doba prvih vjesnika suvremenog odijevanja*, 173.

33 Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, 162.

sl.13. Plesna haljina, Maison Caroline Hummel Wien, Beč, 1906.-1907. MUO-11596/1,2
foto: Srećko Budek

Na kraju dana plesni su podiji bili važna društvena okupljališta. Dame su se pripremale za izlazak dotjerujući kosu bren-škarama s ručkama od bjelokosti (MUO 18275/1 i MUO 18275/2), a da bi zagrijale škare, koristile su se metalnim grijalom (MUO 18276) smještenim u kožnoj kutijici. Potom je slijedilo, primjerice, oblačenje dvodijelne haljine od svjetloplavog ripsa (MUO 11596/1, 2; sl. 13.), bogato ukrašene naborima čipke na prsima i na donjem rubu haljine. Suknja je zvonolikog oblika i prema dnu se jako širi, a sa stražnje strane prelazi u povlaku. Proizvođač haljine je modna kuća Caroline Hummel. Za potpuni dojam žene su nosile visoke rukavice (MUO 13411/2) od bijele jelenske kože sa sedefnim gumbima na zglobovima. I, za kraj, još nekoliko kapi poznatog parfema *Coty de Cologne* (MUO 42371).

Zaključak. Odjevni predmeti, modni i toaletni pribor koji su pripadali Jelki Winkler, rođ. Turković i njezinim kćerima čine modni ormar žena iz jedne obitelji. Njihovom analizom iščitavamo društveni i socijalni status obitelji, ali i modne sklonosti njezinih ženskih članica.

Nabavom predmeta od obitelji Vrbančić, kćeri i unuke Jelke Winkler, Zbirka je obogaćena za 21 predmet: tri haljine, tri šala, dva kaputa, dvije pelerine, dvije pregače, haljetak i kapicu, četiri para cipela, dva parfema i ambalažom za šešire. Od Jelkine unuke Vere Thaller otkupljeno je 18 predmeta: tri haljine, četiri bluze, dva haljetka, dvije suknje, pelerina, dva para rukavica, šešir, šal i ešarpa te kopča za pojas. Željka Novković, također Jelkina unuka, darovala je i prodala 13 odjevnih predmeta: haljinu, haljetak, donje rublje (dva steznika, gaće, spavaćicu i podsuknju), dva šešira europske i dva zagrebačke provenijencije, ukras za kosu i muf. Njezina sestra Olga Klobučar obogatila je zbirku za 17 pred-

meta: tri haljine, dvije bluze i dvije podsuknje, šešir, dva ovratnika, dva para hlača i cipele, a podzbirci toaletnog pribora pripale su i troje bren-škare te grijalo za njih.

Pripadnost višem sloju građanske klase i udaja odredila je kvalitetu i vrstu odjeće u modnom ormaru žena iz obitelji Winkler. Analizom kroja i tkanina odjevnih predmeta i modnog pribora saznajemo da su bile modno osviještene te da su posebnu pozornost pridavale kakvoći tkanina i vrsnoći izrade. Odjeću i modni pribor nabavljale su u modnim salonima Beča, ali i u Zagrebu. Samo četiri predmeta u podzbirci modnog pribora nabavljena su u Parizu (šešir, ukras za kosu i dvije parfemske bočice). Pelerine ukrašene nojevim perjem i haljine izrađene od svile i čipke, kao i oprema za vjenčanje Jelke Turković, uglavnom su nabavljeni u Beču, dok su dvije haljine za šetnju, dnevna haljina i haljina za sport izrađene u Zagrebu. Iz toga možemo zaključiti da su se žene iz obitelji Winkler, kada je riječ o odabiru odjeće za prezentaciju, više pouzdavale u kakvoću tkanina i vrsnoću izvedbe bečkih modnih salona, dok su za svakodnevnu odjeću birale haljine zagrebačke izrade. Zanimljivo je da su šeširi većinom rad domaćih kitničarki Dragice Šmid i Anke Marčić, što govori da su imale puno povjerenje u njihov rad, kako u modnom smislu, tako i u vrsnoću zanatske izrade.

Modni ormar žena iz obitelji Winkler odraz je kulture življenja društvene kreme grada Zagreba od prve polovice 19. do prve trećine 20. stoljeća.

1. Vjenčanica
izvedba: Emma Rothmayer
Beč, 1883.
svileni rips, svileni damast, strojna čipka, til; dulj. haljetka 83 cm
dulj. suknje s povlakom 195 cm
MUO 8798/1-3
2. Cipele
Beč, 1883.
svileni rips, koža; dulj. 25 cm
MUO 8798/4
3. Haljina
Beč, oko 1885.
čipka; atlas, taft; dulj. haljetka 55 cm, dulj. suknje 102 cm
MUO 9392
4. Steznik
izrada: M. Weiss
Beč, 1870. – 1880.
platno, riblja kost; dulj. 23,5 cm
MUO 9395/1
5. Šešir
izrada: Dragica Šmid
Zagreb, oko 1890.
slama, čipka, tkanina, umjetno cvijeće; 25 x 21 cm
MUO 9627
6. Haljetak
Hrvatska, 1885.
perje, svileni rips, pozamanterija; dulj. 60 cm
MUO 9393
7. Šešir
izrada: Dragica Šmid
Zagreb, oko 1905.
baršun, til, perje; prom. 44 cm
MUO 20069

8. Šešir
Beč, početak 20. st.
baršun, saten, perje; prom. 33 cm
MUO 12898
9. Haljina za sport
Zagreb, oko 1900.
čipka, pamučni rips, vezivo, dulj. bluze 49 cm, dulj. suknje 105 cm
MUO 18265/1, 2
10. Hlače za sport – pumperice
Zagreb, oko 1900.
svila; dulj. 98 cm
MUO 23984
11. Dnevna haljina
izrada: Caroline Hummel Wien I.
Beč, oko 1906.
svila, čipka, sukno; dulj. bluze 44 cm, dulj. suknje 116 cm
MUO 11597/1, 2
12. Haljina za šetnju
Zagreb, oko 1905.
platno; dulj. bluze 54 cm, dulj. suknje 104 cm
MUO 18267/1, 2
13. Plesna haljina
izrada: Maison Caroline Hummel Wien
Beč, 1906./1907.
rips, vezivo, čipka na tilu, titranke; dulj. bluze 28 cm, dulj. suknje s
povlakom 154 cm
MUO 11596/1, 2
14. Šal
Austrija (?), 1835. – 1840.
svila, strojna čipka; 50 x 206 cm
MUO 8851/1
15. Pregača
Hrvatska, druga polovica 19. st.
brokat (plavi); dulj. 72 cm
MUO 8856/2
16. Vjenčani vjenčić
Beč, 1883.
vosak, tekstil; prom. 18 cm
MUO 8798/5
17. Podsuknja
nepoznato mjesto izrade, oko 1870.
laneno platno, strojna čipka; dulj. 105 cm
MUO 9396/3
18. Spavačica
nepoznato mjesto izrade, oko 1870.
laneno platno, strojna čipka; dulj. 119 cm
MUO 9396/1
19. Gaće
nepoznato mjesto izrade; oko 1870.
pamuk, strojna čipka; dulj. 88 cm
MUO 9396/2
20. Muf
Beč, oko 1870.
perje, antilop koža; 23 x 26 cm
MUO 9397
21. Šešir
izrada: Mon. Delattre Rue du 4 Septembre, PARIS
Pariz, oko 1890.
baršun, žanilija; 21 x 18,5 cm
MUO 20048
22. Pelerina
Austrija, kraj 19. st.
baršun, svila, nojevo perje; 300 x 60 cm
MUO 13406
23. Podsuknja
Zagreb, 1905.
čipka, batist, strojno vezivo; dulj. 100 cm
MUO 18270
24. Šešir
izrada: Modni salon Anka Marčić Frankopanska 6, Zagreb
Zagreb, 1903. – 1905.
žica, voštano platno; prom. 25 cm
MUO 20066
25. Bluza
Beč, oko 1903.
lanena tkanina, strojno vezivo, strojna čipka; dulj. 45 cm
MUO 14255
26. Šešir
Austrija, oko 1900.
slama, rips; prom. 30 cm
MUO 9798
27. Sportske cipele
Austrija, oko 1905.
bijela jelenja koža; 13,5 x 26,5 cm
MUO 18271/1, 2
28. Kućna haljina
izrada: Robes Mlle Friedl Vienne
Beč, 1900. – 1901.
svila, čipka, platno; dulj. 135 cm
MUO 12872/1, 2
29. Haljina za šetnju
Zagreb, 1902./1903.
platno, organdij; dulj. bluze 56 cm, dulj. suknje 100 cm
MUO 18266/1, 2
30. Bren-škare
Austrija, oko 1900.
čelik, bjelokost; 29 cm
MUO 18275/1
31. Grijalo za bren-škare
Austrija, 1920. – 1930.
metal, koža; 4,7 x 6,5 x 12 cm
MUO 18276
32. Rukavice
Austrija, početak 20. st.
bijela glazirana jelenska koža;
dulj. 43 cm
MUO 13411/2
33. Parfemska bočica
Coty Eau de Cologne de Coty
izrada: René Lalique
Pariz, 1909.
staklo; vis. 12 cm
MUO 42371

LITERATURA I IZVORI

1. Arhiv Muzeja za umjetnost i obrt – arhivski spisi iz 1943., 1949., 1960. 1965. i inventarne kartice Zbirke tekstila i modnog pribora Muzeja za umjetnost i obrt.
2. Balog, Zdenko. „Pariška moda, razvitak modnog žurnala od ilustrirane revije do prvoga svjetskog rata”. *Život umjetnosti: časopis za pitanja likovne kulture* 41/42 (1987): 25-30.
3. Boucher, François. *Histoire du costume en Occident: Des origines à nos jours*. Paris: Flammarion, 1965.
4. *Dom i svijet: ilustrirani list za zabavu, pouku i viesti o dnevnih događajih, javnom i društvenom životu, umjetnosti i znanosti, trgovini i obrtu, glasbi, kazalištu i modi: Svaštice*, br. 24, 15. prosinca 1905. 480 <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=dfcd13bb-2922-4395-90eb-8e14717785b7> (pristupljeno 13. listopada 2019.).
5. Galerija nepokretnih kulturnih dobara. <http://www1.zagreb.hr/zagreb/galerijakd.nsf/VO/AA348E61EC94726CC1257F3E00492E3D?OpenDocument> (pristupljeno 11. listopada 2019.).
6. Ivoš, Jelena. „Doba prvih vjesnika suvremenog odijevana”. U: *Secesija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. prosinca 2003. – 31. ožujka 2004., ur. Anđelka Galić, Miroslav Gašparović, 170-178. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003.

7. Ivoš, Jelena. „Historicizam i moda”. U: *Historicizam u Hrvatskoj*. Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 17. veljače – 28. svibnja 2000., ur. Vladimir Maleković, 353-363. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2000.
8. Klobučar, Andrea. *U dobru i zlu: Vjenčana odjeća od 1865. do danas*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2015.
9. Kršnjavi, Isidor. „Pogled na razvoj umjetnosti u moje doba”. *Hrvatsko kolo* br. 1/1905, 242. Objavljeno u: *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu*, god. 15 (1982).
10. Kršnjavi, Isidor. „Godišnje izvješće Društva umjetnosti”. U: *Narodne novine* 78, 5. travnja 1883. © Portal Stare hrvatske novine, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009. <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=58062125-ef99-4cc3-a4ed-0df717da6320> (pristupljeno 8. rujna 2019.).
11. Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1993.
12. Molnar, Branka. „Sumarni inventar obiteljskog fonda Turković”. HR-DAZG-1006 (Državni arhiv u Zagrebu: Zagreb, 2002.).
13. Muzejski dokumentacijski centar. „Ivana Vrbanić-Fadjejev”. *Personalni arhiv zaslužnih muzealaca*. <https://www.mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/arhiv/personalni-arhiv-zasluznih-muzealaca/Vrbani%C4%87-Fadjejev-Ivana,75.html> (pristupljeno 11. listopada 2019.).
14. *Pariška moda: list za žensku i dječju odjeću i za ženski ručni rad: Oglasnik Pariške mode*, br. 24, 15. prosinca 1895. <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=zacc71f-c833-459c-9346-8915e591b5be> (pristupljeno 13. listopada 2019.).
15. Simončić, Katarina Nina. *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Zagreb: Plejada, 2012.
16. Stančić, Stanko. „In memoriam prof. Olga Klobučar 1914. – 1996.”. *Informatica Museologica* 27, 3-4 (1996): 84-85.
17. Turković, Milan. *Proslavi 80 godišnjice Jelke Winkler-Turković*. Vlastita naklada, 1939.
18. Vujić, Žarka. „Hermann Bollé: ravnatelj neotvorena muzeja”. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 2, 17 (1993): 157-161.

Primljeno: 6. listopada 2020.

A FASHIONABLE WARDROBE OF WOMEN FROM THE WINKLER FAMILY

The holdings of the Textile Collection of the Museum of Arts and Crafts look after the clothing, fashion and toiletry accessories of Jelka Winkler and her heirs, constituting the fashion wardrobe of women from a single family. The prize garments are evening dresses made of silk and lace bought in the couturiers of Vienna, while everyday life is characterized by house- and day-dresses, dresses for going on walks, sports, and hats made in Zagreb.

Through an analysis of museum objects from the first half of the 19th century to the first third of the 20th century, the trends in fashion can be read off – both European in a wider sense and local, as well as the social statuses of the owners of them and their propensities with respect to fashions.